

De Heraut

door de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertentieën aan de ADMINISTRATIE. Bureau: N.Z. Voorburgwal 88-80, te Amsterdam. Inzendingen, die later dan Dinsdag 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 28 December 1919. N°. 2188.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden /1.50 bij vooruitbetaling voor het Duitland en Ned.-Indië per jaar /7.20 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers /-.15.

Advertentie: van 1 tot 8 regels /1.30, met inbegrip van bewijnummer, voor elken regel meer /-.20. Aanvragen en vermelding van leedgaven /-.12 per regel.

„Ten dage als ik zal breezen,
zal ik op U vertrouwen.”

[OUDEJAARSVOND 1919.]

Ten dage als ik zal breezen,
zal ik op U vertrouwen.
Psalm LVI:4.

Toen in de laatste dagen van het vorig jaar ieder onzer zich in de toekomst indacht, leefde de hope in ons op, dat het bange lijden zijn einde naderen zag, en dat met het nieuwejaar, dat zich straks ontsloot, iets van rede in aller hart en van rust in de gemoederen zou terugkeeren. De oorlog, welks einde toen naderde, had almeer zulk een ontzettend karakter aangenomen, dat schier geheel de wereld er in betrokken werd. Zoo schier zonder einde over en weer elkaars bloed te vergieten, en niet maar bij duizenden, maar bij honderdduizenden de slachtoffers te zien vallen, hield allengs op een menschelijke toestand te zijn. Het deed allengs denken aan de wilde worsteling van de ondieren in het woud. En eindelijk is de groote beslissing dan ook gekomen. Midden Europa kon 't niet bolwerken. Heel West-Europa, heel Amerika, half Azië en dan nog Australië keerden zich tegen wat Europa's midden vormde. Al aarzeld het dan ook nog ettelijke weken, de voor Midden Europa zoo fatale beslissing was dan toch naderende. Ten leste kon Midden Europa niet meer. Het werd uit alle hoeken overrompeld. De moed ontkonk aan de drie reusachtige legers. Men kon tegen de overmacht niet langer optrekken, en West-Europa won het, om Midden-Europa op staanden voet te ontwapenen en als overwonnenen aan zijn overmoed te onderwerpen. Het greep een ieder aan, en er ging een rilling door heel ons werelddeel. Doch al leefde elk onzer een oogenblik in den ontzettenden ommekeer van heel de wereldpositie, het bracht toch ook verademing, en met Gods hulpe hope op betere tijden. Des strijdens moede leefde in een ieder de hope op betere tijden op. Bezielende verwachtingen dorst men weer koesteren. Beteren dagen schenen naderende te zijn, en men kon 't zich niet anders voorstellen, of de moegestreden volkeren zouden thans weer gelukkiger dagen tegengaan.

Doch zie nu, hoe droef ook deze blijde verwachting is teleurgesteld, en wat heel andere benauwdheid thans weer de volken heeft aangegrepen. Stonden dusver de volken, die in den oorlog gemengd waren, in kloofte eenheid en saambinding als onverbrekeleke eenheid tegenover den vijand, nauwelijks begon de vrede door te breken, en de onderlinge verbittering der volken voor gerop naar zoen en vrede plaats te maken, of zijns sloeg de strijd van het oorlogsveld naar den kring der arbeiders over en trok men in vast aangelegden arbeidersbonden tegen de bezitters en patronen op. De van ouds bekende, maar sinds toch teruggedrongen staking schoof op eens weder naar voren, en legde niet op enkele groepen, maar bijna op geheel de arbeiderskringen beslag. Scherper dan ooit te voren nam men tegenover elander positie. Om de sombere en bittere gevolgen van zijn burgeroorlog bekommerde men zich niet. Het ging in socialen zin op leven en dood. De patronen moesten er onder, de arbeiders moesten in triomf de beschikking over land en volk aan zich trekken. Zoo liep alles omhoog, het bezit aan geld boekte over de helft van zijn waardij in, en wat het pijnlijkt aangreep, was het niet te loochenen feit, dat deze bittere actie zoo goed als gelijktijdig in alle streken der wereld uitbrak. Ten slotte ontzag men in den meest letterlijken zin niets meer. De allerwegen in tal van bonden vereenigde werklieden zouden van nu af den toon in het wereldleven aangeven. En om de nationale gevolgen van dit publieke strijdanbinden bekommerde men zich niet meer. Het groote levensvraagstuk moest nu eindelijk eens finaal uitgestreden worden. Over en weder had men zich op deze sociale worsteling voorbereid. Aan schikken of plooiën, aan wijken of toegeven dacht men niet meer. Het moest nu maar eens voor goed uitgestreden worden, wie over de beslissende macht kon beschikken, en hard en roekeloos druischten de twee sociale machten tegen elkaar in.

De zoo vurig ingewachte vrede werd door deze reusachtige sociale actie weer op eens op de bitterste wijze teruggedrongen. Van de Bolschewiki behoeven we ten onzent nog niet eenmaal te reppen, maar van allen kant gevoelde men den boezen prikkel van de plotseling weer opkomende onrust in de gemoederen. Zoo vurig had men om den vrede gebeden, zoo

dankbaar had men zijn nadering begroet, en in allen kring leefde de hope op, dat thans weer betere dagen komende waren. Maar, hoe begreep men zelf niet, doch het verontrustende feit lag er toe, dat eer nog het vredesherstel zijn definitief karakter kon erlangen, onverhoeds van alle kant woelende onrust de geesten kwam verschrikken, en dat men zich van alle kanten afzwaart, wat hope, maar vooral wat waarborg ons voor het blij herstel niet van een naam-vrede, maar van een gelukkigen vredetoestand kan gegeven worden. Wat men had afgebeden en ingewacht bleef uit, en alsijdige zorge begon op nieuw het misleide hart te bestormen. Vreeze in ste van vrede bewoog steeds meer de innerlijke bevingingen van het gemoed. De oppervlakkiglevende mocht er over heen blazen en zich met 't komen van betere dagen vleien, maar de ontroering hield aan. Telkens nieuwe geruchten vermeerderden de onrust. Zorge bekreep 't hart, vreeze legde beslag op 't gemoed. En nu we op den avond van het Oudejaar in de sombere gestalte van het komende jaar instaren, kan de zielsbevinging van Gods kind geen andere zijn, dan dat hij met David, in zijn angst voor de Filistijnen, het uitroept: „Vreeze bevangt mij, Heere, maar ten dage als ik vreeze zal, zal ik op U vertrouwen!”

De vrede dien onze aardsche saamleving ons voorheen bood, ging te loor. Angst en bezorgdheid hadden ook onze vaders gekend, eerst toen de druk en de benauwing uit Spanje en van de Inquisitie ons overkwam, en drie eeuwen later, toen de Napoleontische heerschacht heel ons Staatsleven ter nederwierp. Maar toch, geen dier beide aanrandingen van onze zelfstandigheid droeg gelijksortig karakter met wat thans ons overviel, en straks in nog veel ernstiger mate bedreigt. De strijd ging in die vorige dagen niet rechtstreeks tegen alle religie, doch meer enkel tegen de bepaalde gestalte waarin die Religie zich oudtijds had aangediend. Thans echter, en dit is 't alles beheerscheidend verschil, keert het ongeloof zich ook op Staatkundig gebied tegen de Religie zelve, tegen de Religie als zoodanig. Het geldt thans niet meer de vraag, of ge u tevreden wilt stellen met een ontafelde religie, en van der vaders geloof afstand wilt doen, maar heel anders, of ge met alle religie, van wat aard of vorm ook, breken wilt, tegen alle religie u vijandig wilt overstellen, en u saamverbinden wilt met de vijanden Gods om alle weeropwaken van een hooger geloof te keer te gaan, voelbaar tot in de aardsche betrekkingen en verhoudingen alle eerbetoon aan het heilige wilt veroordeelen, ja er u zoo vijandig tegenover wilt stellen, het derwijs belachen en verfoeien wilt, en 't met zulk een goddeloos zelfverheffing te keer wilt gaan, dat ge rechtstreeks als vijand tegen een ieder die nog een Hallelujah wilde aanheffen, overstaat en met demonische liefde u aansluit bij alle groep en allen kring, die de religie verachtelijk maakt, haar geen rust meer gunt en haar wil uitroeien.

Dien graad van bittere vijandschap had de godsdienstige afkeer voorheen nog nimmer bereikt. Als de Godverzakkers onder elander bijeen waren, dorsten ze wel grove en onheilige taal aan, die elk goedgezinde ergeren moest, maar men ontzag zich destijds nog, om zoo scherp in het publiek op te treden. Men gevoelde nog al te goed het overwicht, dat de religieuze overtuiging nog in geheel de maatschappij had, en om zichzelf te sparen, onthield men zich veelal van elken openbaren en trotsseerenden aanval op den Christus. Het booze kwaad woelde wel ook destijds in veler hart. Wel bezien, heeft 't dit eigenlijk alle eeuwen door gedaan, maar in het hogere publieke leven dwong de Religie toch nog eerbied af. In 't groote, breede sociale front kon men de Religie nog niet missen. Men zocht haar nog als sieraad van het familieleven en van het Staatsleven bij publieke gelegenheden. Het stond toen nog zoo, dat waar eerebedoeld werd, de Godsdienst nog naar voren trad, en dat de Religie slechts in den verborgen schuilhoek der kwaadwilligheid vertreden en vertrap werd.

Just dit echter sloeg thans in zijn tegenwoord. De scheuring tusschen geloof en ongeloof trok in geheel het leven door. Het publieke optreden van het ongeloof en de Godsverachting nam steeds een meer publiek karakter aan. De vrome trok zich meer terug en zweeg, terwijl, omgekeerd, de Godloochenaar meer vooruit schoof en de verachter van Gods eere luider kreet liet hooren. En zij 't nu al, dat bijliken het goed geluk dat ons in den Schoolstrijd ten deel viel, de kloekheid der belijdenis opnieuw krachtiger doorbrak, toch

zij niet vergeten, dat de toonaangevende menigte op schier elk terrein uit de hoogte op u begint neer te zien, lacht om uw eenzijdigheid, en schiet er op toelegt, om u telkens op nieuw terug te dringen. Hunner is het ongeloof, en niet het geloof, maar juist het ongeloof moet steeds meer naar voren dringen en de publieke opinie beheerschen. Vroeger heette 't dan, dat dit de eere der neutraliteit was, en dat de waarlijk vrome zijn vroomheid voor zich zelf hield, en naar buiten niets mocht laten merken. Steeds bitterder werd in alle vroomheid die zich uiten dorst, het Pharizeisme gedoodverfd, en de alle publieke Gods aanbidding vernietigende gedachte werd steeds meer, dat men in zijn slaapvertrek alleen zich vroom kan gedragen, maar over dag en in het openbare leven zich juist er in zich zelf moest terugtrekken. De wereld mocht en moest er niets meer van merken, dat er nog religie was. En waren er, die hierin meegaande, dan toch nog soms merken lieten, hoe toch de eenzaamheid hun hart voor God ontsloot, dan wakte ook dit weer den prikkel der vinnigheid op. Ook achter de schermen moest de quasi-vroomheid, die toch niets anders dan zelfbeëindiging en zelfbedrog kan zijn, als een maatschappelijk euvel bestreden worden. Dat quasi-vrome maakt het maatschappelijk leven ongezond. Ze riepen door dit quasi-vroom-zijn valsche verhoudingen in 't leven. En juist die valsche inbeelding mocht niet geduld, maar moest op alle manier bestreden en uitgeroed. De wereld moet dan nu eindelijk toch van alle deze vrome dweping verlost worden. Men kon en mocht deze schijnvromen niet met vrede laten. Ze moesten ontmaskerd, ze moesten van hun valsche inbeeldingen ontdaan worden. En al kon men dan het hart niet omzetten, op alle manier moest toch de inbeelding uitgeroed, alsof er ooit in dit vroom gedoe nog een element van waarheid kon schuilen. Door al dit vroom gepleister werd heel onze maatschappij te dor, en er kon geen kwaad in schuilen, om 't met tak en wortel uit te roeien. Die arme zelfbedrogenen van hun quasi-religie af te helpen, was immers een weldaad, een verlossing van hun geest, waarvoor ze u van achteren danken zouden, ja, een ontbinding van de geestelijke ellende, die hun kracht brak en hun waarachtig levensgeluk verwoestte.

En juist dit is nu het kwaad, waarmee de Christenheid, bij het einde van dezen fatale oorlog, overstelp wordt. Zie 't in Duitschland, zie 't in Frankrijk, zie 't in Amerika, en waar niet, hoe allerwegen de vijanden der Religie zich van de heerschappij en van de gewapende macht meester maken. Van geen religieuze vrijheid zal ten slotte sprake meer mogen zijn. Alle bestaansmiddelen zal men aan het Kerkelijk wezen onttrekken, en ook de school zal men in de macht van het ongeloof besluiten. Liefst zou men op staanden voet aan alle vrijheid op 't gebied van Kerk en School een einde maken, om het saad van het meest dierste ongeloof naar alle zijden uit te strooien en niet af te laten, eer al wat vormend en bezielend op de volken in kon werken, aan het meest brute ongeloof geofferd was. Tegen de Religie heeft zich de nieuw opkomende actie in schier alle land gekeerd. En of men al, in 't oogenblik van hoogsten nood, nog tot een gebed zich verlokken liet, meer dan schijn was dit toch nimmer. De publieke macht was en bleef in de hand van wie zich zelf voor God in de plaats stelde. En waar men voor 't minst van Amerika op beter dingen gehoopt en vertrouwd had, bleek ook daar maar al te droef en al te spoedig, hoe 't zich werpen in de kolk van het ongeloof en van de loswekking van maatschappelijke banden, ook hier insloep en men er op verdacht was.

Bij den overgang van jaar in jaar verkeerden we thans in een wereldtoestand, die den kenner op zoo geheel eenige wijze met vreeze vervult. Ook voorheen hebben we wel dagen van kommer en zorg doorgemaakt, maar dan droeg het leed dat over ons of ons volk kwam, toch niet anders dan een tijdelijk en een gedeeltelijk karakter. De fundamentele bleven toch nog altijd vast en onwrikbaar onze nationale woning schragen, en al was er in wat op die fundamentele rustte, breuke geslagen, met goede hope en met gemeenschappelijke bezieling maakte dan toch telkens heel ons volk, of althans heel ons Christenvolk, zich aanstonds weer op, om de geleden schade te herstellen en nogmaals normale, ons bevredigende toestanden in het leven te roepen. Maar juist dit is het bange, dat er thans

geen vaste bodem meer onder ons te bespeuren valt, dat 't schier alles losgewrikt en uit elkander gerukt wordt, en dat schier elke poging om de vastigheid te hernieuwen, schipbreuk lijdt en teleurstelt. o Gewisselijk, er was een jaar geleden voor een oogenblik een aanlokkelijke hope, dat het bange leed gedragen was, en dat de aloude dagen van rustigen vrede tot ons en de onzen wederkeerden, maar 't sloeg alles zoo bitterlijk tegen. De ééne breuke die verontsuste, was niet met veel inspanning geheel, of vlak daarnaast vertoonde zich op 't onverwachts een nieuwe reet; die reet bracht een scheur, en die scheur deed straks heel den muur waggelen. Telkens daagden van een kant, vanwaar niemand het verwacht had, nieuwe angstige verschrikkingen op. Bezorgdheden, waarvan voortheen zelfs het gerucht ons nimmer bereikt had, schoven de ééne voor, de andere na, uit den bodem van ons leven op, en als we dan toch eindelijk meenden er te zijn, en het normale leven terug te hebben gevonden, begaf de bodem zelf ons, waarop we leefden, en ontwaarden we hoe breuke na breuke op ons aanschoof, en ons alle rust en vrede dreigde te ontvoeren. Wat men steeds meer ontwaart in de landen die in den ontzettenden oorlog vooraan stonden, is dat het volksverband zelf almeer losraakt. Nieuwe vreeze vangt gedurig de pas opgekomen vreeze, die met 't uiterste der inspanning bezworen werd. Rust en vrede gloort u van niet één enkelen kant in 't leven tegen, en als met de uiterste inspanning het pas weer opgedoken kwaad bezworen is, kraakt 't plotseling weer in een diepere lage, slaat u opnieuw schrik om 't hart, en vraagt ge met angstigen blik naar omhoog, wanneer dan toch eindelijk de bange stooten der verschrikking tot rust zullen komen.

Nu is dit reeds in zoo hooge mate veronttrustend voor hen, die den toestand overzien kunnen, en van alle bijzonderheid op de hoogte kunnen zijn. Maar juist dit is met verreweg de meesten niet het geval. De groote massa vangt wel geruchten op, en zoekt er verband tusschen, maar ze doorziet den samenhang niet en ze gevoelt zich niet in staat om de gevolgen van wat nu weer opdoek, in volle klaarheid te doorzien. Daarom gewaagt de Psalmist dan ook van vreeze. Hij staat er voor. Hij ziet 't voor oogen, hoe 't alles kookt en gist. Als dreunende donderslagen volgt het ééne wegeroep op 't andere. En waar nu de klaarheid van inzicht ons almeer ontgaat, komt vanzelf de bange vreeze op. Men gevoelt dan, dat er een bittere jammer dreigende is, men gevoelt den bodem waarop men staat, onder zijn voeten waggelen, en de innerlijke macht om 't opduikend kwaad te bezweren, is er niet. En zoo kan 't niet anders of bange vreeze grijpt 't hart aan. Iets wat daarom nog te banger wordt, omdat niet zijzelf alleen door dien schrik overmand waren, maar ook bij elke nieuwe ontmoeting blijkt, hoe schier een ieder om ons heen in doodelijken angst overvallen en omkneld wordt. Niet de luchthartige. Die zou den lach nog aandurven, al ware het dat heel de bodem onder het leven weg-zonk. Maar neemt ge de ernstigeren onder de broeders en zusters, die in alles meeleven, op alles letten, over alles nadenken, in gedurig zich afvragen, wat 't nu weer zijn zal, dan is de algemeene stemming die de geesten beheerscht, de bezorgdheid, en voelt ge telkens opnieuw, hoe veel sterker dan ooit de vreeze zich van de harten meester maakt, en men zich angstvallig afvraagt, wat er in 't eind toch uit worden zal.

Just in zulke oogenblikken nu heeft de vreeze, waarmee de wereld u vervult, ook op u, zoo ge in 't geloof moogt staan, de hartverheffende uitwerking, dat 't leed u niet van uw God aftrekt, maar integendeel op het innigst u in Zijn gemeenschap inleidt. Het staat er in de Psalmen zoo naar volle waarheid: „Als ik zal vreeze, omdat de dingen der wereld mij verontrusten, dan zal ik juist in zulke oogenblikken meer dan ooit op U mijn God vertrouwen!” Niet natuurlijk, alsof ook niet in gewone dagen ons hart dat zalge rusten in Gods heilig bestel zou kunnen genieten. Wie elken morgen, of elken avond, het Onze Vader bidt, doorleeft elken dag dat zalge oogenblik, dat zijn hart in zijn God rust, op zijn God vertrouwt, en zich aan zijn God overgeeft. Maar toch is er verschil. Elken dag bidt ge voor uw kinderen, maar als een uwer kinderen door ernstige krankheid bezocht werd, en ge angst koestert, wordt de bede voor uw lieve kind toch vernigd en vertederd. En zoo nu is 't ook hier. Onze bede voor ons huis, voor ons land, voor den vrede der wereld, kan telkens en

telkens in ons gebed vloeien, en zoo vloeien, dat die bede oprecht en ten volle gemeend zij, maar dat toch de innerlijke verdieping ons ontbreekt. Dan kennen we ook wel de stille vreugd van de oogenblikken, waarin we nabij God kunnen wenen, maar toch is dit dingen naar 's Heeren nabijheid nog niet tot de zachtste innigheid opgeheven. Doch in oogenblikken en tijden als we thans doorworstelen, au schier elken morgen en elken avond vreeze ons het hart beangstigt, gaat bij wie God vrees, die verdieping van onze zielsgemeenschap met onzen God gestadig door. Natuurlijk, we kunnen de stille zielsgebeden van Gods vrome volk niet beluisteren, want de innigste gebeden tot onzen God worden niet overluïd, maar in heilige stilheid uitgesproken, en alleen van ons zelf weten we, welk innig aangrijpend karakter in zulke bange dagen onze smeeking aanneemt. Doch voor zoover we onze broeders en zusters naar ons zelf mogen afmeten, weten we dan toch uit eigen zielservaring, hoe juist in dagen als we thans doorworstelen, de innigheid der gebeden een graad van warmte kan erlangen, die ons zaliger gebedsgemeenschap doet ervaren dan we anders ooit genoten. En dit nu is 't wat de Psalmist ons uit zijn eigen teedere zielservaring betuigt. Vreeze greep hem aan, zoo dikwijls hij in 't leven der wereld om zich heen zag. Zorge hoopte zich op zorge. Kommer op kommer. Vreeze deed geheel zijn innerlijk gemoedsleven trillen. Het was vreeze zoo als anders nimmer. Vreeze uit alle diepte en van alle hoogte. Vreeze in elke zenuw van zijn ziel en in elke trilling van zijn uitwendig leven. Doch juist die vreeze heft hem op, slaat hem niet neder, maar ontvonkt voor hem 't licht van boven. „Als ik vreeze zal, als vreeze van allen kant mijn hart zal verontrusten, dan zal ik aan die vreeze juist den innerlijken drang ontleenen, om mij ten volle aan U over te geven, te inniger aan U toe te vertrouwen, en te bezielender aan U mijn God als ware het met heel mijn ziel en heel mijn hart te kleven.

Broeders en Zusters, laat 't bij het uitgaan van dit jaar dan ook in ons innerlijk wezen zoo mogen gesteld zijn. Het spreekt wel van zelf, dat ge, om dit leed der wereld, uw eigen persoonlijk en huiselijk leed niet van u kunt zetten, en ook in deze aangrijpende ure niet vergeten zult. Ja meer nog, ge zult uiteraard ook dieper dan in andere jaren aan 't leed denken, dat tot in vergelegen landen aan anderen overkomt. Maar toch kent ook gij het diepgaand onderscheid tusschen persoonlijk leed en persoonlijk verlies, zoo ge zulks vergelijkt met de bange weeten, die heel de wereld en in die wereld het God belijdende volk doorworstelt. Uw Heiland zelf trok daarvoor het spoor. Telkens weer van zijn wederkomst gewagende, en ons oproepende om aan de ure van zijn wederkomst ten gerichte te denken, deed ook 't woord van den Christus ons gedurig het persoonlijk leed terzijde dringen, om ziel en zinnen saam te trekken in de ontzettende verwachting van wat eens in de dagen der Voleinding komen zou. Staat 't nu zoo, dat ge, aan die dagen der Voleinding denkend, er niets van gevoelt, hoe schier alles ons uitlokt om in die wereld der Voleinding met onze gedachten en gebeden in te gaan, dan ontbreekt u het meeleven met de worsteling waarin uw Heiland zijn toekomst voorbereid, en zult ge met het kind der wereld u allicht over alles heen zetten, alsof nu eerst de glorie van het wereldleven inging. Maar verfoeit ge zulk een onaandoenlijkheid, laat ge u niet door de toonaangevers der wereld, maar eeniglijk door uw Middelaar leiden, dan voelt ge wel ter dege, hoe wat geheel de wereld verontrust, ook u raakt, ook u aangaat, en hoe ook gij persoonlijk, met uw lieven, in die toekomst hebt in te leven en u af te vragen, wat de steeds meer alles omvattende en ontroerende wereldbeweging, ook voor u en voor de uwen brengen zal. En dan moge het bezielende woord van den Psalmist ook uw zielsinnige ervaring zijn, dat ge juist door de vreeze, waarmee de wereld u vervult, te inniger en te bezielender naar uw Middelaar en Heiland u voelt uitgedreven, om, wat er ook te komen staat, in hem te steroven, met hem te leven, en zoo hij er ons toe oproept, als martelaar nogmaals zijn reeds zoo volheerlijken naam te verheerlijken.

Nog nimmer wellicht is er gelijk deze laatste jaren met het menschelijk leven misdadig gespeeld. Bij miljoenen en miljoenen sterven ze op 't slagveld of in het Lazareth weg, die persoonlijk zich in niets aan land of volk vergrepen hadden, en gelijk de geruchten die ons bereiken van

het half verwoeste Rusland, is er met ons menschenleven gespeeld alsof 't lucht-blazen in ademtocht waren. Het heette dan dat de wereld allengs haar toppunt van ontwikkeling en beschaving bereikte. Steeds meendemen zijn volsteideaal nadere te komen. Zoals de pottbakker zijn leem indrukt en vervormt, zoo zou heel ons geslacht in al heerlijker gestalte zich tot al hooger verheffen. En nu de toekomst vlak het tegendeel voor ons uitspreidt, en we het voor oogen zien, hoe de haat en wrevel, ja de moordzucht in geen eeuw ons gelijk nu overrompeld heeft, durft men toch gewagen van voortgang en winste voor ons menschenlijk leven. Moge ons dan zaliger ervaring ten deel vallen. Hebt een open oog voor de egoïstische heerszucht die allengs intreedt, voor het vergeten van uwen God en Vader, dat de geesten overmeestert, en voor de Kainsnatuur die zich als de adel van uw menschenlijk geslacht aandient, — en worde het u en de uwen gegend, zij 't al in enger kring, daar zaliglijk met de hoop des eeuwigen levens tegenover te staan. Niemand onzer weet meer, of hij zijn natuurlijke dood zal sterven. Na alle slag van het onheil, kan ook ons en de onzen een ruk van het noodlot overvallen, die ons onoverhoeds en op de bangste wijze uit deze wereld wegneemt, en opvoert naar hooger. Moge 't dan slechts zijn dat ge ook in het nu komende jaar uw leven daarop inricht, uw zinnen en uw gedachten daarop saamreikt, u met die heilige en aangrijpende gedachte vertrouwd maakt. Behaagt 't dan uw God, u ook dit jaar uw gespannen en belangstijd leven hier nog te laten voortzetten, zij 't dan Hem ter eere doorleefd. Doch ware het u beschikt, dat ge in 't nu ingaand jaar uw loop hier beneden voleind hadt, moge dan de finale uitkomst van uw leven eerebieding aan uw God en zaliging van uzelven zijn. Een jaar met uw God begonnen, met Hem doorworsteld, en in zijn zalige gemeenschap voleind!

Dr. A. K.

„Het einde is er. Het einde is gekomen“.

[JAARWISSELING 1919/20]

Voorts, gij menschenkind, zoo zegt de Heere HEERE van het land Israël: Het einde is er, het einde is gekomen over de vier hoeken des lands. Ezechiel VII : 2.

Bij het indenken van wat te komen staat, plaatst de Heilige Schrift ons telkens weer voor twee mogelijkheden. Eenerzijds toch heeft de Christus zelf over zijn wederkomst ten gerichte zich op zoo verrassende wijze uitgesproken, dat ge elken morgen en elken avond het einde der dagen zoudt kunnen verwachten, om door de wederkomst des Heeren in de toekomstige wereld over te gaan. Zoo ernstig toch en aangrijpend stelt de Christus aan zijn apostelen Zijn wederkomst ten gerichte voor, dat een ieder verrast zal worden te midden van zijn dagelijksche bezigheid, om plotseling in het einde der wereld te worden overgezet. Opzettelijk laat de Heere niet toe, dat we hierbij met overzagen rekenen. De mogelijkheid althans moet worden aangenomen, dat op een ons geheel onbekende dag plotseling de eindbeslissing inreidt, en zó overwachts en zó plotseling intreedt, dat het ééne enkele dag zal zijn, die als in tweeën voor ons zal worden gesneden, en wel op zulk een wijze, dat al wat er ons overkomt ons verrast, zonder dat we er op waren voorbereid. Ware een tien, twaalf maanden na Jezus' hemelvaart, na de uitstorting van den Heiligen Geest, het einde ingetreden, het zou in geen enkel opzicht met Jezus' getuigenis in strijd zijn geweest, en 't eer volkomen bevestigd hebben. Zoo hangt de Gemeente des Heeren, volgens Jezus' eigen getuigenis, steeds van jaar tot jaar tusschen de twee aangrijpende mogelijkheden, of 't liever hier op aarde plotseling wordt afgebroken door Jezus' wederkomst, ofwel, dat het aardse leven nog van eeuw tot eeuw wordt voortgezet, maar dan toch altoos zoo, dat plotseling en geheel onverhoeds het einde kan intreden. Zoo en niet anders heeft Jezus zelf 't ons voorgebeeld. En evenzo gold gelijke voorstelling reeds onder de Profeten. Beluister 't maar aan wat Ezechiel in zoo veel vroeger dagen aan Israël toeriep. Hij zag het einde naderen, hij zag den dag die het einde brengen zou, met wisse schreden intreden. En in zijn profetischen blik zag hij als in vaste trekken, hoe Israels einde nabij was, en de Verlossing door den Middelaar stond in te gaan.

In geheel gelijke positie verkeerden ook wij thans. Ook voor ons geldt de regel van ouds, dat morgen den dag het einde kan intreden, doch steeds onder bijvoeging dat de Heere machtig is om den dag van Zijn wederkomst te verschuiven tot op 't voor ons onbekende oogenblik, dat het einde ten slotte gekomen is, en de eind-beslissing kan ingaan.

Zoo hangt wat te komen staat, derhalve steeds tusschen twee mogelijkheden. We kunnen er zó voortgaan, dat het slot intreedt, de eindpaal bereikt is, en morgen de dag van de wederkomst des Heeren zich als een voldongen feit openbaren zal. Maar het kan evenzo zich openbaren, dat de tijd der voorbereiding nog niet voleind is, nog steeds doorgaat, en eerst ten slotte, geheel plotseling, ons op een dag waarop we nauwelijks gezonden hadden, overvalt.

De vraag waarvoor we ook bij het einde van dit jaar komen te staan, is alsoo niet, of een plotselinge wederkomst van den Christus zou kunnen intreden. We weten dat dit kan. Ja meer nog, we weten, dat dit hoogstwaarschijnlijk ons zelf nog of ons nakroost overvallen kan. Maar de vraag die zich thans vooral aan ons opdringt, is in veel sterker zin, of we uit de gegevens die zich voordoen, al dan niet naar de overtuiging worden gedrongen en gedreven, om het einde als met snelle schreden naderend ons voor te stellen. Beide kan. Het einde kan snel naderend zijn, ofwel er kan, eer het einde intreedt, nog een rijke ontwikkelingsperiode ons wachtende zijn. En juist daarom dringt zich thans vooral zoo sterk de vraag aan ons op, of Ezechiel's profetie ook op ons niet toepasselijk staat te worden, en of ook tot de uwen niet de roepstem der profetie moet uitgaan, dat het einde nabij, dat het einde naderend is, en of niet de eindperiode van de machtige wereldworseling staat in te gaan.

Tweeërlei verwachting beheerscht nu in deze spannende periode de geesten. Van de ééne zijde hoort ge roemen door de minnaars der nieuwe, nu eerst opdagende wereld, die u voorhouden, hoe nu eerst de vroegere jammer zijn einde tegemoet gaat, om een periode van hooger menschenlijk geluk te doen intraden; maar ook anderzijds de roerende en aangrijpende vraag, of al wat dit jaar ons verrast, er niet klaar en duidelijk op wijst, hoe 't einde niet slechts naderende is, maar dat al de wereld-gebeurtenissen die ons verschrikken, het einde komen doen. Beiderzijds erkent men dat de periode die we doolven, van geheel bijzonder aard is, en groote dingen aankondigt, en 't verschil is alleen, dat de ééne in het nieuwe dat opkomt, een rijker en hooger ontplooiing van het bestel Gods acht te mogen eeren, terwijl de ander, en de lezers van de *Herant* scharen zich zeer stellig onder de laatste, gevoelt dat er wel radicale veranderingen voor de deuren staan, maar dat die komende veranderingen, wel verre van het menschenlijk leven te verhoogen en te veredelen, welken niet anders zullen kunnen doen, dan het einde inhouden. En dit nu is 't, wat vooral bij den keer in den loop der jaren, en in Decembermaand zich aan ons opdringt.

Het neemt alles om ons heen een algeheel keer en wijziging aan. Het leven der wereld en van de volken onderling gaat in een geheel nieuwe verhouding over. En dit nu stelt ons vanzelf de zoo aangrijpende vraag, of de keer, de omwenteling die gaande is, ons in een rijker leven zal overleiden, dan wel ons het einde toe zal voeren, en dat we ons daarom op dit einde moeten voorbereiden.

Kon men nu zeggen, dat de machtige keer die in de desbeelden van de toonaangevende volken opkomende was, het volksleven nader aan de eere Gods bracht, zoo zou men nog kunnen vragen, of ook voor de geloovigen niet tweeërlei mogelijkheid allicht ware in te wachten. Doch juist dit is niet zoo. Wie de machtige actie die zich in het leven der volken openbaart, van nabij gade slaat en aan hooger begrip en toetst, kan niet anders bekeken, dan dat de Rijklijke achteruit raakt, dat de groote levensbeweging, die beuigt een nieuwe toekomst te zullen scheppen, zich ten slotte geheel en al van den levenden God verveerd heeft, en dat ze thans op niets anders bedacht is, dan op menschenlijke vindingen voor de toekomst van ons geslacht, maar vindingen die, in stede van God te zoeken en Hem te eeren, veel eer eniglijk er op uit gaan, om de eere Gods te verraken, een wereld zonder God in ere te brengen, en schier alles wat nog naar God ontken hemelchen Vader roept, op zij te schuiven en te verdringen. Juist dit nu moet voor ons steeds meer den levensregel bepalen. Op alle gangen en wegen waarop de wereld thans steeds meer opzettelijk de heilige openbaring vernoot, om eenzijdig op eigen vinding te drijven, kan en mag we den Christus belijden, de wereld niet volgen, doch moet haar veel eer krachtig, ernstig en welbewust tegenstaan. Of het einde dat komende is, reeds nu onverwilt zal intreden, weten we niet. Dat blijft 't mynerie. Doch van staat dat bij de inrede van het thans komende jaar, dit alles ons met steeds warmer drang toeroept: „Zie het einde. Het einde is gekomen.“ Vinde dit einde dan ook u met de Uwen op de wegen die des Heeren zijn.

Dr. A. K.

Amsterdam, 26 December 1919.

Nu de Regeering, zooals de Minister van Financien verklaarde, ernstig overweegt den financieelen band tusschen Kerk en Staat onder voor beide partijen billijke voorwaarden te ontbinden en de Minister de kerkelijke besturen zelf reeds heeft uitgenodigd, daarover saamsprekingen met hem te houden, is het vraagstuk van de verhouding tusschen Kerk en Staat, vooral wat de financieele quaestie betreft, weder actueel geworden en is het daarom goed, dat aan dit vraagstuk de aandacht der Kerken gewijd worde.

Ook voor onze Gereformeerde Kerken is dit vraagstuk van belang. Niet alsof we er zoo bijzonder begeerig naar zouden zijn, dat, wanneer het tot boedsecheiding tusschen Staat en Kerk kwam, ook een deel van de dan uit te keeren kapitalen aan onze Kerken zouden geschonken worden. Al is het zeker onrecht, dat de Overheid, die thans krachtens Artikel 171 der Grondwet aan alle Kerkgenootschappen subsidie verleent, dit alleen niet doet aan de Gereformeerde Kerken, hoewel zij in zielen aantal na de Hervormde en de Roomsche Kerk het talrijkst zijn; en al wordt dan ook algemeen erkend, dat bij een eventuele uitkeering van kapitalen aan de verschillende Kerken, die dusver subsidie genieten, ook de Gereformeerde Kerken, al ontvingen ze dusver niets uit de Rijkskas, naar recht en billijkheid niet mogen worden voorbij gegaan; toch is het niet om dit financieele belang, dat onze Kerken zelf bij deze afrekening zouden kunnen hebben, dat wij de losmaking van den financieelen band tusschen Staat en Kerk met hartelijke ingenomendheid zouden begroeten.

Het bezit van een dergelijk kapitaal zou zelfs in meer dan één opzicht voor onze Kerken, die tot dusver geheel uit eigen middelen in de uitgaven van den eeredienst voorzagen, niet zonder bedenking wezen. Vooreerst is het gevaar niet denkbeeldig, dat wanneer onze Kerken zulk een kapitaal ontvingen, de overvaardigheid der leden daardoor dalen zou. Ook bij het Christelijk onderwijs heeft men de ervaring opgedaan, dat naarmate de subsidie van den Staat steeg, de contributien verminderden. En in de tweede plaats kan het bezit van zulke kapitalen altoos een gevaarlijk element worden, wanneer er strijd ontstaat in de Kerken zelf over de handhaving van de belijdenis. De vrijheid der Kerken is het beste gewaarborgd, wanneer geen kapitalen haar binden.

Maar al achten we voor onze eigen Kerken de uitkeering van zulke kapitalen niet zonder gevaar, met het oog op den kerkelijken toestand in het algemeen, kunnen we niet anders dan met blijdschap het voornemen der Regeering begroeten, om den financieelen band tusschen Kerk en Staat los te maken.

Natuurlijk zal dit niet kunnen geschieden zonder Grondwetsherziening. Art. 171 onzer

Grondwet stelt de uitkeering dezer subsidies vast, en dit artikel zal dus weggenomen of door een ander artikel moeten vervangen worden. Zelfs zal de ernstige vraag daarbij aan de orde moeten komen, of de Regeering met een herziening van Art. 171 alleen volstaan kan. Heel het Vle hoofdstuk onzer Grondwet, dat over den Godsdienst handelt, behoeft wel een grondige revisie. Al zijn de grondbeginselen, waarvan de Grondwetgever bij dit hoofdstuk is uitgegaan, niet onjuist, er komen bepalingen in dit hoofdstuk voor, die deels verouderd zijn, deels voor de Kerk krenkend zijn, en er bestaan leemten, die dringend aanvulling vereischen. Vooral de critiek op dit Hoofdstuk door Mr. Burret in zijn proefschrift uitgeoefend, heeft de noodzakelijkheid van deze herziening in helder licht gesteld.

Maar al hopen we, dat bij de komende Grondwetsherziening niet alleen Artikel 171, maar heel dit hoofdstuk aan de orde zal worden gesteld, toch is het financieele vraagstuk zeker het meest belangrijke. En de groote en allesbeheerschende vraag is dan ook, hoe dit vraagstuk zal worden opgelost. Eenerzijds dringt men er op aan, dat de Staat den financieelen band nog versterken zal, door de subsidies aan de Kerkgenootschappen te verhoogen en die subsidies ook uit te keeren aan die Kerken, die dusver geen toelage uit de Staatskas ontvingen. Anderzijds wil men dat de Staat den financieelen band geheel verbreken zal, omdat deze financieele band een zilveren koorde is gebleken, die in den Staat en de Kerk in hun vrije ontwikkeling belemmert en met name voor de Kerk een geestelijke schade is gebleken. Maar ook onder degenen die voor de ontbinding zijn van den financieelen band, bestaat geen gering verschil van gevoelen over de vraag, hoe die ontbinding moet plaats vinden. Sommigen willen, dat de Staat eenvoudig af ophouden deze subsidies uit te keeren; anderen achten, dat de Staat dit niet doen mag zonder als vergoeding voor deze subsidies aan de Kerken een kapitaal te geven.

Het was daarom zeer goed gezien, nu dit vraagstuk zoo actueel is geworden, dat het Bestuur van den Gereformeerden Bond besloot een buitengewone vergadering te houden om dit vraagstuk te bespreken en daarbij als inleider uitnodigde Mr. C. J. van Apeldoorn. Mr. van Apeldoorn behoort toch door zijn uitvoerige en grondige studiën over de kerkelijke goederen in Friesland, tot de beste kenners van de juridische vraagstukken, die aan dit onderwerp verbonden zijn. Aan zijn voorlichting was dus groote waarde te hechten, te meer waar hij ook bij het debat, te Leeuwarden gehouden, reeds gebleken was voor geen kerkelijke vooroordeelen uit den weg te gaan.

Het referaat, door Mr. van Apeldoorn gehouden tot toelichting van een negental stellingen, waarin hij kort zijn gevoelen samenvatte, is dan ook met bekwaam spoed in druk verschenen en kan dan ook uitmuntend dienst doen om dengene, die van de historische vraagstukken op de hoogte wil komen, voor te lichten. Op zeer klare en bevattelijke wijze, zoodat zelfs een leek op dit gebied hem gemakkelijk volgen kan, heeft hij uiteengezet, hoe de verschillende goederen en fondsen in ons land ontstaan zijn; welk eigenaardig karakter ze droegen, n.l. dat ze niet het eigendom waren van de Kerk, maar stichtingen, d.w.z. eigendommen, die niet behoorden aan een bepaald persoon of corporatie, maar bestemd waren voor een bepaald doel. Hoe deze goederen, die vóór de Reformatie bestemd waren voor den Roomschen eeredienst of religie, na de Reformatie door de Overheid bestemd zijn geworden voor de Gereformeerde Kerken, bepaaldelijk om daaruit de tractementen te betalen; en hoe de Overheid daartoe voor een deel zelf het beheer dezer goederen op zich genomen en deze goederen in zogenaamde geestelijke kantoren heeft saamgevoegd, zooals met name in Holland en Utrecht is geschied. De inkomsten dezer Kerkelijke en geestelijke goederen reikten echter bij lange na niet toe om in de behoeften aan predikants-tractementen te voorzien, waarom de Overheid uit belastingpenningen het ontbrekende aanvulde, waartoe zij als voedselheer der Kerk zich verplicht achtte. Bleef de toestand zoo tot het einde der 18e eeuw, toen, tengevolge van de omwenteling, de band tusschen Staat en Kerk verbroken werd en de Overheid op hield de Gereformeerde Kerk als de ware Christelijke Kerk te erkennen, hield ze ook op met de predikants-tractementen te betalen en besloot ze de goederen der geestelijke kantoren, die dusver voor deze tractementen gediend hadden, nu voor een ander doel te bestemmen, n.l. voor de armen en het onderwijs. De Kerkgebouwen en de daarbij behorende goederen zouden onder de verschillende gezindheden of Kerken verdeeld worden naar gelang van het zielen aantal. En wel heeft zoowel Koning Lodewijk in 1808 als daarna Koning Willem I weer bepaald, dat de Staat aan de dienaren van den godsdienst, nu niet meer van één geestelijke Kerk, maar van alle Kerken, zulk een bepaald tractement zou niet geschied zijn, dat de vroeger gecorificeerde predikanten, die nu alleen op gronden van doelmatigheid. Ook al zou de Grondwet zou niet anders van de verkregen rechte, zooals men gewoonlijk heeft, en zoodat de Overheid voortdurend zou wezen deze tractementen te trekken, zonder dat de Kerkgenootschappen, die deze subsidie niet recht zou worden aangewezen, toeg komt.

Op grond van dit referaat toog komt Mr. van Ap.

dat de Overheid geen de minste verplichting heeft om, wanneer zij den financieelen band met de Kerken losmaakt, aan deze eenige schadeloosstelling te geven. „De bevoorrechte Kerken, zoo zegt hij in stelling VIII, kunnen daarbij rechtens geen aanspraak maken op schadeloosstelling“. Hij zelf acht het dan ook ten zeerste gewenscht, dat de losmaking van den financieelen band geschiedt *zonder schadeloosstelling*. „Verleent de Staat schadeloosstelling, zoo zegt hij, dan is dat gunst, geen recht. De vraag is nu, of de Staat dergelijke gunsten behoort te verleen?“. Het antwoord daarop luidt: Neen. Wanneer de Staat, van oordeel, dat het niet langer op zijn weg ligt de Kerken financieel te steunen, maar dat deze zelf in de kosten van haar eeredienst moeten voorzien, de jaarlijkse uitkeeringen staakt, dan moet hij niet in lijnrechten strijd met dit standpunt aan de Kerken uit 's Lands kas in een of anderen vorm, onverplicht, een kolossale uitkeering doen om haar, ook voor het vervolg, de inkomsten, welke er tot dusver waren, te waarborgen“. (blz. 28) Maar al voelt hij zelf 't meest voor het staken der uitkeeringen zonder schadeloosstelling, een denkbeeld, dat hem uit een oogpunt van recht een gezonde staatkunde het eenig juiste schijnt, toch vreest hij wel, dat dit denkbeeld weinig kans heeft verwezenlijkt te worden, omdat er te groote financieele belangen bij betrokken zijn. Mits men maar niet langer spreke van „verkegen rechten“, waarop deze restitutie zou berusten, heeft hij er dan ook geen overwegend bezwaar tegen, dat de Staat een zeker kapitaal aan de Kerken uitkeert, mits *alle Kerken* dan op een voet van gelijkheid behandeld worden en niet de eene Kerk boven de andere wordt bevoorrecht. Daarom zal aan twee eischen dan voldaan moeten worden:

1e. dat ook die Kerken, welke tot dusver niets uit 's Lands kas ontvingen, in de uitkeering deelen;

2e. dat de uitkeering aan de Kerken geschiedt in evenredigheid van elks ledental.

De stellingen, waarin Mr. van Apeldoorn zijn betoog samvat, luiden daarom aldus:

I. De rechtstoestand der kerkelijke goederen beantwoordt vóór de Reformatie aan wat wy heden ten dage stichtingen noemen.

De inkomsten strekten ten behoeve van den Katholiken eeredienst.

II. Sinds de Reformatie erkende de Overheid alleen de Gereformeerde religie als de ware Christelijke religie.

De inkomsten der kerkelijke goederen kwamen sindsdien, krachtens besluit van de Overheid, alleen ten goede aan de uitoetening van die religie.

De Overheid voerde het opperbeheer over die goederen van alle pleats stichtingen en achtte zich gerechtigd daarover te beschikken.

In den eigendomsaanspraak der goederen heeft zij in het algemeen geen wijziging gebracht.

III. De Revolutie proclameerde de scheiding van Kerk en Staat.

Sindsdien erkende dus de Overheid geen enkele Kerk meer als de ware.

Hieruit vloede voort, dat de inkomsten der kerkelijke goederen of ten goede moesten komen aan alle gezindheden, of een geheel nieuwe bestemming moesten ontfangen.

Het laatste bepaalde de Overheid in 1798 ten aanzien van de goederen der z.g. geestelijke kantoren, het eerste ten aanzien van de kerkgebouwen en de daarbij behorende goederen alsmede de pastoriehuizen.

IV. Koning Lodewijk Napoleon gelatte bij besluit van 5 April 1808 no. 35 de overbrenging van de in 1798 nationaal verklaarde goederen der geestelijke kantoren naar 's Lands Kas.

Op gronden van doelmatigheid en niet op grond van de overbrenging heeft hij bij Decreet van 2 Augustus 1808 aan de onderscheidene gezindheden uitkeeringen uit 's Lands Kas toegezegd.

Ten aanzien van de kerkelijke goederen bevatte het Decreet een regeling, welke zich geheel aansloot bij die van 1798.

V. Na de Restauratie handhaafde de Overheid de in 1808 gedane toezegging van uitkeeringen uit 's Lands Kas aan de onderscheidene gezindheden.

Zulke geschiedde op dezelfde gronden, welke in 1808 tot die toezegging hadden geleid.

VI. Artikel 171, 1e lid, der Grondwet, hetwelk aan de onderscheidene gezindheden of derzelver leeraars verzekert de tractementen, pensioenen en andere inkomsten door haar in 1815 genoten, bevat niet de erkenning van verkegen rechten, maar steunt louter op gronden van doelmatigheid.

VII. Bij de toepassing van artikel 171, 2e lid, heeft de Regeering tot dusver zich in het algemeen laten leiden niet door overwegingen van recht of billijkheid, maar door willekeur.

VIII. De financieele band tusschen Kerk en Staat worde losgemaakt.

De bevoorrechte Kerken kunnen daarbij rechtens geen aanspraak maken op schadeloosstelling. Het is gewenscht dat de losmaking geleidelijk geschiedt, zonder schadeloosstelling, door jaarlijkse korting op het bedrag der uitkeeringen.

Aan de in functie zijnde bedienaren van den godsdienst, die uitkeeringen uit 's Lands Kas genieten, behooren deze verskerd te blijven.

IX. Indien uitkeeringen ertoe leiden, bij losmaking van den financieelen band de Kerken schadeloos te stellen door een uitkeering in eens, eischen artikel 168 der Grondwet en de billijkheid, dat aan *alle Kerken* zonder onderscheid een uitkeering worde gedaan in evenredigheid van elks ledental.

Aan de klaarheid en helderheid van dit juridische betoog moet zonder twiifel hulde worden gebracht. Evenzo waardeeren we het, dat deze jurist, die zelf tot Hervormde Kerk behoort, zoo beslist opkomt ook voor de rechten van de Kerken, die dusver geen subsidie ontvingen. En niet minder heeft zijn principieel standpunt onze hartelijke instemming, dat de Kerk niet van Staats-hulp afhankelijk mag wezen. „Ik schaar mij geheel, zegt hij, aan de zijde van hen, die van alle Staats-hulp aan de Kerk afkeering zijn. De Kerk behoort niet te steunen op de Overheid, maar op de overvaardigheid harer leden. Het is der Kerk onwaardig, te worden onderhouden door het geld, dat van Staatswege wordt afgedwongen ook van hen, die van haar niet gediend zijn

of zelfs vijandig tegenover haar staan.“ (blz. 27)

Slijfend scherp is dan ook zijn antwoord aan degenen, die beweren, dat het staking van de Rijksuitkeeringen zonder vergoeding, de Hervormde Kerk failliet zou gaan. „Indien dat waar was, zegt hij, zou de Hervormde Kerk niet waard zijn, dat zij bestaat. „Men wil niet begrijpen, gaat hij voort, dat men juist uit liefde voor deze Kerk voor staking van alle staatshulp pleiten kan. Voor mij staat vast, dat een Kerk meer bloeien zal, indien zij steunt op de overvaardigheid harer leden, dan wanneer zij door staatsgeld in stand wordt gehouden.“ (blz. 29 noot).

Dat we het principieel geheel met Mr. van Apeldoorn eens zijn, wat zijn beschouwing van de Staats-hulp betreft, behoeft wel geen betoog. En het verblijdt ons, dat van Hervormde zijde dit zoo onomwonden wordt uitgesproken. De beste oplossing voor de Kerk zelf zou o.i. wezen, wanneer noch Staatstractement noch Staatskapitaal aan de Kerken werd uitgekeerd. Toch meenen we, dat practisch deze oplossing onmogelijk zal blijken en dat tegen het juridische standpunt van Mr. van Apeldoorn wel eenige bedenking is in te brengen. Daarop komen we een volgend maal terug.

De Theologische Ethiek van Rich. Rothe.

Op geheel ander gebied dan de dissertatie van Dr. Th. Ruys beweegt zich het proefschrift, waarmede de heer J. W. Geels den titel van Doctor in de Theologie aan de Vrije Universiteit verwierf. Kooft Dr. Ruys het terrein der Kerkhistorie en leverde hij ons de biographie van een onzer Calvinistische volksleiders uit de 16e eeuw, Dr. Geels betrad het gebied der Ethiek en gaf ons niet een biographie, maar het stelsel van een der woordvoerders der Ethische theologie, n.l. van Richard Rothe, niet alleen om dit stelsel ons te doen kennen, maar vooral om op dit stelsel kritiek te oefenen, zoowel immanente kritiek, als kritiek van ons Gereformeerd standpunt uit.

Al heeft Richard Rothe niet in eigenlijken zin school gemaakt en al ligt zijn leven reeds meer dan een halve eeuw achter ons — hij werd geboren in 1799 en stierf in 1867 — toch blijft zijn Theologische Ethiek in meer dan één opzicht een der bewonderenswaardigste scheppingen van den Duitschen geest. En waar de invloed, die van deze Ethiek is uitgegaan, niet alleen in Duitschland, maar ook elders, groot is geweest, loonde het zeker de moeite dit stelsel nader uiteen te zetten en te toetsen. Hoeveel bezwaar we ook mogen hebben tegen het speculatief uitgangspunt van Rothe en hoe bedenkelijk menige conclusie ook zijn moge, waartoe dit uitgangspunt hem verleide, toch behoort de Theologische Ethiek van Rothe door zijn stouren opbouw en consequente logische denkracht tot de grootste scheppingen van de Duitse Theologie, waarmede ieder denker rekening heeft te houden.

Nu was het zeker geen gemakkelijke taak voor een nog jong geleerde om dit onderwerp te behandelen. De Ethiek van Rothe heeft met wat wij gewoonlijk onder een Ethiek of Zedeleer verstaan, niet veel overeenkomst, want ze is veel meer een speculatief systeem, waarin heel de opvatting, die Rothe van de Christelijke religie had, tot uiting kwam. Om den filosofischen opbouw van dit systeem weer te geven, de bronnen aan te wijzen, waaraan dat systeem ontleend is en dit systeem recht te beoordeelen, werd een wetenschappelijke en met name een filosofische ontwikkeling geëischt, die gewoonlijk eerst vrucht is van rijper jaren.

Dr. Geels heeft zich echter van deze moeilijke taak op alleszins loffelijke wijze gekweten. Uitgaande van de gedachte, dat ten slotte de vraag, welk een filosofie men kiest, daarvan afhangt, welk een mensch men is, heeft hij eerst den persoon van Rothe, zijn geestelijke ontwikkeling en levensgang getekend. Daarna volgt in hoofdstuk II een brede uiteenzetting van Rothe's Ethiek zelf; in hoofdstuk III de aanwijzing welke geestelijke stroomingen in Rothe's tijd bijzonder invloed op zijn Ethiek hebben gehad; terwijl in de beide slothoofdstukken critiek op deze Ethiek wordt uitgeoefend, eerst immanente critiek, d.w.z. critiek van zijn eigen stelsel uit, en dan critiek naar de Gereformeerde beginselen, waarbij hij vooral opkomt tegen het onschiflijk en onkerkelijk karakter van Rothe's Ethiek. De grondfout van Rothe ligt z.i. daarin, dat hij zijn uitgangspunt neemt niet in de Schrift als principium Theologie, maar in het Christelijk zelfbewustzijn. Zoo is daarmede tegelijk de fout aangewezen, die niet alleen Rothe's Ethiek, maar heel de Ethische Theologie aankleeft.

Met deze eerste proeve van wetenschappelijke arbeid, die zoo uitnemend geslaagd is, mogen we Dr. Geels van harte gelukwensen. Er spreekt een rijpheid van oordeel uit, die voor de toekomst veel belooft. Moge het daarom niet bij dezen eersteeling blijven.

Meanchthon's studie van het Grieksch in verband met zijn humanisme.

Hoewel het onze gewoonte niet is, om op andere dan op theologische dissertaties de aandacht te vestigen, meenen we ditmaal toch een uitzondering te mogen maken voor het proefschrift, waarmede de heer Schainck, rector aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam, den titel van doctor in de letteren en wijsbegeerte behaalde.

De heer Schainck, die eerst als rector

aan Arnhe zijn t zich n hot i Gymn vele b van d tijd i profi betee raakt de p perso betee dat w beter van d ben g alleen Melan Grieks onder ons t Humo op de thou band en w ceptor geleen gewon Aan oplevi keeren klassie zoo v ook 2 studi Calvij vormu die he Maar i wel er tevel maar van d was, t de ge Melan ren g heft vorm sieke i is hij voor h zegen Al t van de dacht tecken toeh h Melan al m dat rj standp beteeke Melan h-bber van he Kerk l

Subi

Heet de Re waarva leven brenge staot, toonee sidieer doel, g Niet Toonee pleidoc kunstg ten, be En zoo die do houd van d van d althas schuilt, alle bu door i zoeken afkeer Toonee

Maar tegen c ingebra zich d tot sul door i uitoefer die van lijk te Men subsidie in de l subsidie later li toeh ge deze a binden, zedelijk uit di Regeer invloed Daar deser e betere voeren, doen k zoo bed derfelijk van kla daarom publiek zulk eer den ge kunnen dus, do nen, m het 'too